

DE REFORMATIE

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DIE OWE JEUGD VERNIEUWT ALS EENS ARENDS PSALM 103:3

Onder redactie van Prof. Dr K. Schilder. — Het nadrukken van de inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Medewerkers: Ds F. A. den Boeft, Helpman; Ds E. T. v. d. Born, Amersfoort; Drs R. H. Bremmer, Zwolle; Ds J. van Bruggen, Assen; Drs D. J. Buwalda, Kampen; Prof. P. Deddens, Kampen; Ds L. Doekes, Hilversum; Ds D. van Dijk, Groningen; Ds J. Francke, Rotterdam; P. Groen, Rotterdam; Prof. B. Holwerda, Kampen; K. v. Huizen, Groningen; A. Janse, Breda; Dr P. Jasperse, Leiden; Ds B. Jongeling, Apeldoorn; Ds H. Knoop, Rotterdam; Ds J. Meester, Amsterdam; Mr Dr J. Menlink, Enschede; Drs H. M. Mulder, Kampen; Dr G. K. Schoep, Den Haag; A. Schilder, Den Haag; Ds H. J. Schilder, Utrecht; Ds J. Smelik, Groningen; Dr H. Smilde, Groningen; Ds J. P. v. d. Stoel, Grootegast; D. Stroom, Bussum; Prof. Dr C. van Til, Philadelphia, Pa, U.S.A.; Prof. C. Veenhof, Kampen; Ds G. Visé, Kampen; Ds C. Vonk, Schiedam; Ds F. de Vries, 's-Gravenhage; Ds D. K. Wielenga, Rotterdam; A. Zijlstra, Groningen.

Alle stukken bestemd voor de Redactie: Prof. Dr K. SCHILDER, Vloedijk 14, Kampen; voor medewerkers: rechtstreeks aan hen of aan de administratie.

Adm.-adres: Oosterbaan & Le Cointre N.V., Goes. Tel. 2424 — Postrek. Nummer 406040 ten name van „DE REFORMATIE”, GOES.

Abonn.: f 4.50 per halfj., buitenl. f 11,— per jaar; losse nummers 20 cent, alles bij vooruitbetaling. Advertentiën: 20 cent per m.m.

INHOUD: Hoofdartikel: Onze vaders en de Luthers in verband met de artt. 27-29 N.G.B., I. — Uit de Schrift: „Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven”, Rom. 1:17. — Op en om 't kerkplein: Reformatie van ons Psalmgezang. — Kerkelijk leven: Noord-Oost-Polder.

slot. Bibl. fonds Theol. Hogeschool, Eén herder..... één kudde, 2. — Schooldag: Reformatie van hart en leven. — Gedicht. — Boekbespreking. — Kerknieuws. — Verslag Generale Synode.

Onze vaders en de Luthers - in verband met de artt. 27-29 N.G.B. (I)

(Bijdrage tot kennis van de verhouding van de Gereformeerden tot de Luthers in ons land van omstreeks 1571 tot 1620)

HOOFDARTIKEL

KENTEKENEN.

„Als men deze kenteeken te samen neemt, zoo zal men klaarkijk zien, welke vergadering de ware Kerk is, en zij zullen openbaar getuigen, dat de Gereformeerde Kerk alleen de ware Kerk is in tegenstelling van alle genaamde kerken, onder wat naam zij ook voorkomen”.

W. à Brakel, Redel. Godadienst I, 574. Nijkerksche uitgave.

Ter inleiding.

Fel was de strijd onzer vaders om de Kerk. Bedoeld wordt nu niet in de eerste plaats de worsteling met Spanje en tegen het clericalisme. Onze vaders hebben zich in de artt. 27-29 der Ned. Gel. Bel. waarlijk niet alleen tegen Rome afgegrensd.

Er waren vele vergaderingen, die zich als kerk aandienende en dus „kerken” genoemd werden. Ook waren er allerlei stromingen en zienswijzen, die de verschillende instituten doorkruisten. Precies zoals tegenwoordig.

De franse priester Lodewijk Moreri (gest. 1680), die een catalogus van alle hem bekende „ketterse” richtingen heeft aangelegd, totaal 274 sinds het begin van het christendom, noemt er niet minder dan 91, die in de 16de en 17de eeuw zijn ontstaan. We kunnen dit niet critiekloos aanvaarden, al was het maar om het simpele feit, dat sommige te identificeren zijn. Wel blijkt, dat toen niet minder dan tegenwoordig van een grote verwarring kon gesproken worden, waarin de dwaalzieke massa de Kerk van Christus niet heeft weten te vinden. Toen bij het aanweten van een nieuwe tijd de roomse voorburch der hel werd open gebroken en massa's de vrijheid verkozen, bleek maar al te droef, hoevele geïnfecteerde geesten zich als leidlieden opwierpen van een dom-gehouden volk; en het duurde niet zo heel lang, of het versplinteringsproces, dat binnen Rome begonnen was, zette zich daarbuiten voort.

Ten aanzien van de leer „over de Kerk” vinden we in die tijd al leringen, die liggen in het vlak van de pluriformiteits-opvattingen, welke in deze 20ste eeuw werden voorgedragen en tegenwoordig hare gevaarlijke afsluiting beginnen te verkrijgen in de in-Amerika-opgedoken „oplossing”, dat de ware kerk-eenheid gelegen zou zijn in de kerken-federatie naar analogie van die der secten.

Zo werd door de secte der vrijgeesten, die zich in allerlei instituten indrong, geleerd, dat men wel in

schijn allerlei godsdiensten en gezindten volgen mocht, maar dat men niet één ervan als de ware mocht beschouwen met verwerping van de andere, — een opvatting, die voortvloeide uit hun pantheistische uitgangspunt. Wat de luthers betreft, wel verwierpen zij de roomse beschuldiging, dat zij de eenheid der Kerk zouden loochenen, maar in hun Augsburgse Confessie van 1530 leerden zij, dat de eenheid der Kerk slechts zou gelegen zijn in de eenheid van leer en sacramenten, terwijl in de gereformeerde Nederlandse Geloofsbelijdenis niet minder standpunt wordt gekozen in de institutionele eenheid. Opmerkelijk is, dat juist onder de luthers, gelijk ook in de kring der wederdopers, de mening werd gevonden, dat de ware Kerk enkel-en-alleen onzichtbaar is: lid van de ware Kerk zijn betekent also, lid te zijn van de onzichtbare Kerk. Het streed dan ook niet met de lutherse zienswijze, dat in ons land aan remonstranten onderdak werd verleend en dat huwelijken werden gesloten, die door de gereformeerden werden geweigerd. En wat het volk betreft: onze vaders hebben het verdriet gekend van de vele overgangen „tot een andere kerk” en van de gemengde huwelijken met al de daaraan verbonden ellende ten aanzien van het kerkgeloof. De libertijnse verdraagsaamheid zat niet alleen vele overheidspersonen in het bloed!

Maar er waren ook de pretenties, de alle-en-ware kerk te zijn. Zo niet slechts bij Rome, maar ook in kringen van wederdopers. Op de zuidhollandse synode te Gouda in 1620 werd ter tafel gebracht, dat de wederdopers in publiek geschrift zichzelf de ware Kerk noemden en werd gevraagd, of dit niet met de hulp der overheid kon verboden worden. Hoe nuchter was het antwoord: „Oordeelt de vergadering onnodig ende niet practicable te wesen, gemerct geen vergadering kan worden gedrongen haerselven voor een valsche kerk uit te roepen ende te intituleren”.

In zo'n chaos van meningen en leringen over de Kerk stonden onze vaders, die bij het begin van hun kerkelijke organisatie in 1571 nauwelijks 1/10 deel van de nederlandse bevolking uitmaakten, met het in-de-ogen-van-anderen aanmatigende geloof, de alleen-ware Kerk te zijn, zoals dat beleden werd in art. 27 tot 29 der Nederlandse Geloofsbelijdenis. Niemand mene, dat de zgn. kerk-kwestie iets specifiek 20ste eeuws zou zijn!

Hoe nu oordeelden onze vaders over de „andere” „kerken”?

Wat de roomsen betreft, — duidelijk blijkt uit art. 29 N.G.B., dat zij werden beschouwd als de valse kerk.

Toch is er later een drukke discussie gaande geweest over de vraag, in hoeverre van „vals” kon gesproken worden.

We lezen in de acta van de zuidhollandse synode van Delft, 1607: „Dewyle veele sware disputeren hier ende daer vallen over de Roomsche kerke, hoeverre die van de ware vervallen is ende waervoor men deselve te houden heeft, so is deselve vrag in dese vergaderinghe gebracht, dewelcke geantwoort heeft, dat dit meede een saecke sy, die in nationali synodo sal moeten gehandelt worden”. Nu is dit laatste nooit gebeurd. De vurig begeerde generale synode, die in de 16de eeuw het laatst is gehouden in 1586, kon door de tegenwerking van de Staten van Holland niet eerder samen komen dan in 1618. Tal van onderwerpen echter, die in de loop der jaren door de particuliere synodes niet zijn afgedaan, kwamen op het agendum niet voor; andere zaken legden op de tijd beslag of ook was de urgentie intussen verdwenen.

Enkele hier gespatieerd gedrukte woorden trekken intussen de aandacht. Duidelijk blijkt er uit, dat men toen het woordje „vals” heeft verstaan in de zin van: wat van het Woord afwijkt. En dus is in die valsheld gradatie mogelijk. En zo kon de vraag worden opgeworpen, in hoeverre de valse kerk voor vals te houden is, — wat blijkbaar de bedoeling van de gestelde vraag is geweest.

Terloops zij opgemerkt, dat in de officiële acta ook het woord onwettelijk een keer voorkomt. In de tijd der remonstrantse twisten waren er op enkele plaatsen „gesepareerde” gemeenten ontstaan, die de band met het geheel wilden bewaren, maar plaatselijk of classicaal geen gemeenschap met de remonstranten meer wilden onderhouden. Deze werden „onwettelijke kerken” genoemd, natuurlijk van remonstrantse zijde. Op de zuidhollandse synode van Delft in 1618, kort voor de bekende generale synode, kwam daarover een vraag ter tafel: „Also de gesepareerde kerken van veele voor onwettelijke kerken gehouden ende gecallumieert (vals beschuldigd) worden, alsoff hare leere grouwelick, lasterlick ende seditieus (opruïend) ware, so is de vrag, hoe de voors(eyde) kercken in hare goede ende publycke saecke sullen gejustificeert (gerechtvaardigd) ende van swaricheyt verlost worden”. Die bedoelde kerken waren dus voor onwettig gehouden. Nu is tussen „vals” en „onwettig” verband: een valse kerk is naar goddelijke maatstaf gemeten ook onwettig. Toch zijn die woorden niet identiek. Onwettig is een juridisch begrip. En het treft ons, dat de belijdenis alsook de kerkelijke vergaderingen, van Rome nooit dat begrip „onwettig” bezigen, maar altoos dat andere, n.l. dat Rome vals is. De onwettigheid moge daarvan een uitvloeisel zijn, toch is het onderscheiden. Zijdelings wordt also gesteld, wat hierboven gezegd is, dat men op bedoelde synode het woordje „vals” in religieus-ethische zin heeft verstaan.

Anders oordeelden onze vaders over de brownisten. Zij werden zo genoemd naar Robert Browne (op z'n hollands: de Bruin).

Browne behoorde tot de engelse staatskerk. Deze had, hoewel zij in de leer overigens het calvinisme was toegedaan, de bisschoppelijk-hiërarchische kerk-inrichting behouden, terwijl de koning in plaats van de paus als hoofd der kerk optrad. Evenals de puriteinen (zo door hun tegenstanders genoemd, omdat zij ijverden voor een pure, zuivere kerk) trad hij met z'n felle prediking op tegen de bestaande toestanden, en hij drong er op aan, dat men zich van zo'n goddeloze kerk zou afscheiden. Dit bracht hem in grote

moelijkheden, en in 1581 week hij met een aantal volgelingen uit naar Middelburg.

Later weer naar Engeland terug gekeerd, zette hij zijn prediking daar voort en keerde hij zich niet minder fel tegen de door — ouderlingen — geregeerde schotse kerken. Na vele malen in gevangenschap te hebben gezeten is hij op ruim 80-jarige leeftijd in een gtvangenis overleden.

Browne was zelf geen puritein, al liep zijn strijd tegen de staatskerk parallel aan die van hen. Dat bewees vooral zijn later leven. We vinden bij hem vrij sterke invloeden van naar-Engeland-uitgeweken doperen. We kunnen hem de vader noemen van het engelse congregationalisme of independentisme. De kerkrechtelijke grondgedachte, die later door zijn volgelingen verder is uitgewerkt, is deze, dat de kerkelijke gemeente (congregatie) volkomen vrij staat ten aanzien van de overheid, maar ook van andere gemeenten. Geen binding aan een gemeenschappelijke confessie of kerkorde. Elke gemeente beslist zelfstandig over alle zaken van leer en tucht. Ook geen ambtelijk gezag van ouderlingen, die hij kleine pausjes noemde. De gemeente beslist zelf in haar vergaderingen over toelating van leden en excommunicatie, kiest haar voorgangers en ontslaat ze desnoods weer. Waar elke groep gelovigen het recht tot congregatievorming heeft en voorgangers kan aanstellen, die slechts uitvoerders van de gemeentewil zijn, kunnen verschillende gemeenten naast elkaar staan op één plaats. Aldus in 't kort hun leer.

Door het verblijf van Browne in Zeeland en later dat van zijn opvolger John Robinson in Holland als mede doordat velen van de brownisten, die uit Engeland de vlucht namen, in Nederland een toevlucht zochten, vanwaar zij later emigreerden naar Amerika, vonden die ideeën ook in ons land aanvankelijk ingang. Gemeenten van brownisten werden gevormd in Middelburg, Leiden en Amsterdam. En in de acta van de noordhollandse synode van Alkmaar, 1599, lezen we: „Angaende degenen, die uyt Engelandt syn gecommen ende Brunisten genoemd worden ende worden bevonden verscheiden lidmaten onrustich te maken, is geresolveert (besloten), dat elke kerkke, daer sy bevonden worden eenige onruste an te richten, by hare magistraet sal versoeken, dat door autoriteyt der E. heeren Staeten daerin voorsien moge werden". Door de emigratie is hier verder van het vormen van allerlei congregaties niet veel gekomen, al zijn we van independentistische invloeden als reactieverschijnselen tegen de telkens weer opkomende hiërarchie in de Kerk nooit vrij geweest.

Opmerkelijk is de uitspraak van de noordhollandse synode van Amsterdam in 1601. Na eerst allerlei bezwaren der brownisten tegen de gereformeerde kerken te hebben opgesomd, sprak deze als haar oordeel uit, „dat de sodanige voor schismatics ofte scheurmakers behooren gehouden te worden". Geen valse kerk dus, maar een scheurkerk!

Tenslotte is op te merken, dat ten aanzien van de wederdopers, mennonisten (genoemd naar Menno Simons, een wederdoper met meer gematigde opvattingen), david-joristen (genoemd naar David Joris, ook een wederdoper, iemand met wonderlijke opvattingen), vrijgeesten e.a. noch van scheurkerken gesproken wordt, noch van valse kerken, maar van secten.

Duidelijk blijkt uit de confessie en de kerkelijke acta, welke zienswijze onze vaders hadden ten aanzien van de vele groepen en kerken (zoals zij zich aandien) en wier samenkomsten strijk-en-zet in de acta conventiekels genoemd worden.

Oorspronkelijk was er de oude Kerk, die de ware Kerk was. (Onze vaders — dit tussen haakjes — schreven in de confessie het woordje Kerk met een hoofdletter K als zij de ware Kerk bedoelden, met een kleine k als zij van de valse kerk spraken!). Deze Kerk was echter „door de ingevoerde superstitiënse diensten ende afgodische gruwelen des Pausdoms" geheel vervallen. Was er toen geen ware Kerk meer? Bijvoorbeeld in de middeleeuwen? Zeker. Maar zij was als het ware geheel schuil gegaan onder het pausdom, geknecht door een schrikkelijke tyrannie, die zich had ingedrongen. Zij kon zich toen niet meer handhaven met een schriftuurlijke inrichting en kerkregering. Het was toen als in de dagen van Elia in het tienstammenrijk. De aan-de-kerk-eigen-organisatie was verdronken en er waren soms vervolgingen. Echter heeft de Here haar door de reformatie weer opgericht en hersteld. Daarom spreekt men van reformatie, d.i. het opnieuw formeren. Wat achter bleef en zich ondanks de prediking van bekering bleef handhaven in haar zonde en zich zelfs tegen de vromen keerde werd nu de valse kerk genoemd (met kleine k). De valse kerk was dus dat, wat zich ingedrongen had, wat van de Here niet was, waaruit de ware Kerk zich weer oprichtte, terwijl nu die valse kerk werd afgeschud, los gelaten. Opmerkelijk is, dat en de belijdenis en de acta het praedicaat „vals" slechts van Rome gebruikten. Er was toen maar één valse kerk, Rome.

Maar al de godsdienstige groepen, die geen professie deden van de „ware religie" (een uitdrukking, die oudtijds honderden malen voorkwam), werden secten genoemd.

En scheurmakers noemden zij degenen, die ondanks

hun gereformeerde gezindheid zich met de ware Kerk niet verenigden.

Ligt hierin misschien ook een aanwijzing voor de beoordeling van „het kerkelijke leven" (zoals die uitdrukking in een alle-richtingen-omvattende betekenis gebezigd wordt) van onze tijd?

Inderdaad! Heeft H. de Cock die les der historie verstaan voor zijn tijd (zijn geschriften leggen er getuigenis van af), — wij hebben in die 16de eeuw niet minder een spiegel ook voor onze tijd. Dwaling en vervolging zijn minder grof, maar de strijd is in wezen dezelfde: om de waarheid en het recht in Gods Kerk! Het proces van verval en wederoprichting is evenmin in de 16de eeuw tot afsluiting gekomen alsdat de werking van zonde en genade bij de grens van de 17de eeuw heeft opgehouden. Zodat het aantal valse kerken door de voortgang der historie weer al met een tweetal is toegenomen, en er ook thans zijn, die de zonde der scheuring begaan als zij met de ware Kerk de eenheid niet zoeken of schoon zij eenzelfde dierbaar geloof met ons deelenachtig zijn. En niet minder dan in de 16de eeuw tierden de secten, die zich alle met de naam van „kerk" stieren, als het onkruid.

Een moeilijkheid schijnt intussen te wezen, hoe de lutherse kerk door onze vaders werd beschouwd. Was zij nu ook een secte? Of een scheurkerk? Natuurlijk in geen geval een valse kerk, daar de Kerk van de 16de eeuw niet is wederopgericht door afschudding van een luthers juk, maar van het roomse. Trouwens de benaming „valse kerk" wordt ten aanzien van de luthers in de vroegere literatuur nergens gevonden. Neen, ze was of een scheurkerk, of een secte, — of hebben onze vaders haar ook als een ware Kerk gezien?

L. d. W.

AANHANGSEL.

Dat het aantal secten in het midden der 16de eeuw vrij groot geweest is, blijkt uit verschillende gegevens.

De Ned. Geloofsbelijdenis spreekt in art. 29 van „alle secten, die heden ten dage in de wereld zijn" (in de belijdenis wordt de Kerk niet slechts afgegrensd tegen de secten in Nederland, maar in de wereld!), welke „zich met den naam der Kerk bedekken"; idem, „dat men het lichaam en de gemeenschap der ware Kerk onderscheiden zal van alle secten, welke zeggen, dat zij de Kerk zijn". Willem Verlinde, bisschop van Roermond, gaf in 1567 een geschrift uit, dat vertaald is door Jakob van de Velde, prior van het Augustijner klooster te Brugge en tot titel draagt „Een claer betoech vanden oorspronck der Lutherie; Van die menichvuldicheyt der Secten" enz. „vanden Jare 1517 tot den Jare 1566".

In het plakkaat van Karel V in 1550 te Brussel gegeven wordt gesproken van „vele en diverse secten, dwalinghen en ketterien". Nadat in dat plakkaat verboden is het lezen, bezitten, verspreiden, verzwijgen, enz. van boeken en geschriften, worden er echter maar enkele namen genoemd, n.l. als gezegd wordt: „gemaekt by Marten Luther, Joannes Ecolampadius, Ulrichus Zwinglius, Martinus Bucerus, Joannes Calvinus, of andere ketters en auteurs van hun secten".

Ook de historieschrijver Pieter Bor, die in 1679 6 folianten heeft gegeven over de Nederlandse oorlogen van 1555 tot 1600, spreekt van vele secten, maar noemt ook slechts enkele namen; hij schrijft: „Also heeft men in Sassen van eenen Nicolaes Storck vernomen, die in 't Jaer 1521 en 1522 veel menschen tot hem toog. Te Wittenberg heeft een Doctor der Schrift der Augustijner Orden, noemelyk Martinus Luther, hem eerst tegen d' Aflaten gestelt, die daarna byna heel Duytsland van de Roomse kerk tot sich getogen heeft. Te Zurich in Switserland heeft Ulrich Zwinglius hem ook tegen de Aflaten gestelt, en de Roomse kerk gelaatert; dese was eerst met Luther in allen manieren eens, maar daarnaer begost hy en Doctor Andreas Carolostadius in sommige articulen twistig te worden met Luthero". Hij noemt dan verder Thomas Munster en Melchior Hoffman, wederdopers, Calvijn, de Batenburgers en de Mennisten.

Gelijk reeds is gezegd heeft Lodewijk Moreri in zijn encyclopaedie een lijst van 91 richtingen gegeven uit de 16de en het begin der 17de eeuw, afgedrukt in het Groot Algemeen Wordenboek van David Hoogstraten en Jan Lodewijk Schuer, 1733, waarbij echter enerzijds wel na-

men ontbreken, maar anderzijds namen genoemd worden, die identiek zijn of zeker niet als afzonderlijke richtingen zijn aan te merken, zodat het getal belangrijk is te reduceren.

Maar er is nog een ander geschrift, uit 1567, dat tot titel heeft: „Meer dan Tweehondert ketterien, blasphemien, ende nieuwe leeringen, welke uit de Misse syn ghecomen: Eerst van Petro Baccio Schooimeester te Leyden in Latyn ghemaect, daer nae in Duytsch voor slechte menschen overghesett, op datse moghen weten dat de Pausche kerk een fonteyn is van alle ketterien onder deeksel van heylicheyt". Het latijns exemplaar is van 1559 en fel anti-luthers. We hebben hier dan ook niet te doen met meer dan tweehonderd afzonderlijke secten, maar daaronder zijn ook begrepen, zoals de titel zegt, allerlei leringen.

Verreweg de meeste richtingen bestaan niet meer en vele zijn slechts bij name bekend. Uit de lijst van Moreri worden hier de volgende genoemd:

De oorspronkelijke Wederdopers; de David-Joristen (een latere doperse richting, genoemd naar David Joris); de Barrevoeters (een doperse richting, die het leven der apostelen wilde imiteren); de Mennonieten (een latere doperse richting, genoemd naar Menno Simons, later de Doopgezinden genoemd); de Clancularisten „of heymelijken", die een geheim genootschap vormden; de Manifestanten, die zich vooral tegen de vorigen stelden, die zij goddeloos noemden; de Bacularissen, die alleen stolden als wapenen wilden dragen; de Batenburgers, een oproerige richting der doperen; de Huttisten, een doperse richting, die zich noemde naar Jakobus Hutten, een Sileziër, die in Beieren en Tirol veel aanhang wierf; zij beschouwden zich als de ware Israëli, dat op Gods tijd de Kanakieten met het zwaard zou uitroelen, hadden diepe verachting voor de Kerk en hielden er een zonderrings uitwendige heilichheid op na; de Bloedsuigers, een doperse richting, die bij het zweren van eden de gewoonte had om bloed te drinken; de Demoniakken of duivelsgezinden, die geloofden aan de zaligheid der duivelen; de Anti-demoniakken, een meer luthers-georiënteerde richting, die het bestaan der duivelen loochende; de Sabbattisten, die de 7e dag onderhielden; de Gemeenschappers, die het gemeenschappelijk bezit van vrouwen voorstonden; de Wenenden, die leerden, dat men alleen met wening en geschrei tot God mag naderen; de Ambrosianen of pneumatici; verder de Socinianen; de Libertijnen of Vrijgeesten, die een pantheistische secte waren, welke het bestaan van zonde en schuld loochende; de Campanisten, genoemd naar Joh. Campanus, een duitser uit het land van Gulik, oorspronkelijk een lutheraan, die echter afweek en in Wittenberg optrad met zijn leer, dat Zoon en Heilige Geest niet van de Vader onderscheiden Personen zouden zijn, terwijl hij ook een afwijkend gevoelen over het avondmaal voorstond.

Sommige van die richtingen werden ook in ons land gevonden, waarbij dan nog te noemen zijn de Vlamingen, een doperse richting, reeds genoemd in: het „Protocol, Dat is, Alle handelingen des Gesprecks tot Embden in Oostvrieland met den Wederdooperen, die hen Vlamingen noemen, gehouden, begonnen den 27 Febr. 1578, ende den 17 Mey desselven Jaers gheindicht". Zij hadden later hun vergaderplaats, voorzover zij in Amsterdam woonden, in „Het Lam", voordien een bierbrouwerij aan de westzijde van de Singel. Voorts zijn te noemen de Waterlanders, ook een doperse richting, die zich later met de Vlamingen verenigde heeft. In de 17de eeuw is uit de groep van de Vlamingen een andere voortgekomen onder leiding van Apostool, wijl men zich niet verenigen kon met de ingedrongen remonstrante gevoelens (verschillende remonstranten hebben zich na de dordtse synode bij de doperen gevoegd); zij vergaderden later in het gebouw „de Zon" op de Singel. En dan kwamen uit de oude richting der doperen nog kleinere groepen voort, die echter te klein waren om in grote gebouwen te vergaderen en zich tevreden stelden met particuliere woningen, waar men de samenkomsten hield. In Amsterdam waren ook de Brownisten, die een klein kerkje hebben bezeten in de Barnesteeg, welke gemeente later echter is geliquideerd.

Bovenstaande gegevens doen voldoende zien, hoe er vele „kerken" en „kerkjes" in de tijd onzer vaders van de 16de en het begin der 17de eeuw geweest zijn, buiten Rome en de Lutherse. Maar het feit zelfs, dat bijvoorbeeld ook vele doperen om hun geloof het martelaarschap hebben aanvaard, heeft er de gereformeerde vaders niet van weerhouden, desmettenit het praedicaat „Kerk" aan hun godsdienstige richting te ontzeggen.

„Maar de rechtvaardige zal uit het geloof leven"

Rom. 1:17

De weg der zaligheid, die door Paulus in de brief aan de Romeinen wordt uiteengezet, is niet nieuw. Het evangelie, dat hij verkondigt, heeft „getuigenis van de wet en de profeten". Rom. 3:21.

In het voorgaande vers heeft de apostel gezegd, dat het evangelie een kracht Gods is tot zaligheid. Voor ieder die gelooft.

Want Gods rechtvaardigheid wordt door het evangelie geopenbaard.

Wein: van rechtvaardigheid en van geloof en van zaligheid is reeds sprake in de Schrift. Met name in Habakuk 2:4. Maar de rechtvaardige zal door het geloof leven. Paulus is geheel in overeenstemming met wat geschreven staat.

Men zou kunnen opmerken, dat Paulus spreekt over Gods rechtvaardigheid en dat in Habakuk gesproken wordt van de rechtvaardige mens.

Maar dit is geen tegenstelling. Gods reddende rechtvaardigheid stelt de gelovige mens in de rechte verhouding tot God. Gods rechtvaardigheid vormt de rechtvaardige. En het kenmerkende van de rechtvaardige is z'n geloof.

En het resultaat van het vertrouwend vasthouden

aan de HERE is het leven of de zaligheid. Zo is er dus volkomen overeenstemming tussen wat Paulus aan de christenen te Rome schrijft en wat in Habakuk geschreven staat.

Het is dus niet zo, dat Paulus maar een woord uit de Schrift op de klank af aanhaalt. De profeet in het Oude Testament en de apostel van het Nieuwe Testament kennen maar één weg der zaligheid: De rechtvaardige zal door z'n geloof leven.

Het woordje maar duidt een tegenstelling aan.

Tegenover de rechtvaardige staat de onrechtvaardige of goddeloze.

De onrechtvaardige is de mens, die niet in de rechte verhouding tot de HERE staat. Z'n ziel of hart verheft zich. De goddeloze — niet alleen in de wereld, maar ook in de kerk — is opgeblazen, vermetel, hoogmoedig.

Z'n levenshouding is ongebroken. Hij zet een hoge borst op. Kan zichzelf wel redden. Hij steunt niet op Gods genade, maar op eigen kracht en werk.

Tegenover de onrechtvaardige of goddeloze staat de rechtvaardige.

UIT DE SCHRIFT